

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.2>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВИКОРИСТАННЯМ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ

Оксана Бондар

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21000
e-mail: bondar.research@gmail.com*

У статті розглянуто особливості впливу ігрового простору з використанням українських народних ремесел на психічний розвиток дитини дошкільного віку, культурологічні та психологічні підходи у вивченні потенціалу українських народних ремесел в ігровому просторі дошкільника. З'ясовано, що наповненість ігрового простору дитини дошкільного віку українськими народними ремеслами сприяє гармонійному розвитку особистості та розкриттю її творчого потенціалу, створює реальні можливості для засвоєння знань, підвищує рівень самооцінки та формує нові соціальні компетенції, навчає поважати природу, надає можливості пізнати успіхи та невдачі, закріплює емоційний і моральний досвід. Встановлено, що включення дітей у різні види народних ремесел і художніх промислів збагачує особистість позитивними емоціями, життєвим досвідом, сприяє створенню умов для адаптації у соціальному середовищі та розкриттю духовного і творчого потенціалу дитини дошкільного віку. Проаналізовано дослідження зарубіжних і вітчизняних фахівців у галузі вивчення ігрового простору з використанням народних іграшок і впливу народної іграшки на психічний розвиток особистості. Акцентовано на тому, що народна іграшка займає досить важливу роль в еколого-розвивальному ігровому просторі дитини дошкільного віку. Визначено, що організація еколого-розвивального ігрового простору дитини дошкільного віку шляхом використання українських народних ремесел має здійснюватися на трьох рівнях: рівні побудови відносин у системі «дитина – виховна інституція», рівні побудови взаємовідносин у системі «соціальна діяльність і соціальний досвід взаємодії» та рівні самовизначення дитини щодо виконання соціокультурної функції. З'ясовано, що створення еколого-розвивального ігрового простору для дітей дошкільного віку шляхом використання українських народних ремесел і застосування відповідних соціально-психологічних умов сприяє повноцінному психічному розвитку дитини, її емоційному благополуччю, інтеграції у суспільство, передачі соціального досвіду, формуванню упевненості у собі й умінь знаходити спільну мову з іншими людьми, співпереживати та відчувати.

Ключові слова: ігровий простір, еколого-розвивальний ігровий простір, дитина дошкільного віку, організація ігрового простору, народна іграшка, українські народні ремесла.

Трансформації у сучасному соціумі зумовлюють зміни у системі розуміння рушійних сил, джерел, закономірностей та етапів розвитку сучасної дитини. Особливо актуальним сьогодні стає врахування у процесі розвитку дитини дошкільного віку співвідношення біологічного та соціального компонентів. Біологічний компонент має своїм джерелом генетичний апарат дитини, що сформувався у процесі біологічної еволюції та визначає розвиток її організму. Соціальний компонент представлений сукупністю культурних досягнень людства, накопичених у процесі історичного й суспільного розвитку. Вітчизняний психолог Г.С. Костюк у дослідженні проблем психічного розвитку дитини дошкільного віку визначає, що в онтогенезі психіки людини має місце єдність біологічних і соціаль-

них умов, у якій провідна роль належить соціальному [1, с. 17]. З погляду сучасної науки розвиток психіки дитини дошкільного віку варто розглядати через єдність біологічних і соціальних компонентів.

Поєднання біологічного та соціального у розвитку дитини можливе через реалізацію комплексу заходів, спрямованих на формування гармонійно розвиненої особистості, набуття дитиною соціального досвіду, розвиток у неї здатностей ефективно взаємодіяти й навчатися протягом життя. У руслі цієї парадигми перебуває проблема гармонійного розвитку дітей та усвідомлення необхідності інтеграції у суспільство. Саме тому особливо актуальним в українському суспільстві стає постулат, згідно з яким кожна дитина має право брати участь в усіх видах і формах соціального життя.

Формування соціальних навичок у дітей передбачає включення їх у діяльність, у процесі якої відбуватиметься соціальний розвиток особистості, засвоєння нею знань, соціального досвіду та зразків культури. Особливий акцент має бути зроблений на актуалізації особистісного потенціалу, розвитку й удосконаленні здатностей дитини дошкільного віку, створенні сприятливих умов для досягнення нею соціальної зрілості.

Одним із важливих засобів формування соціальних навичок у дітей є предметно-ігровий простір. Психологи Дж. Брунер, Л. Виготський, С. Рубінштейн, С. Френе розглядали «ігровий простір» як один із найважливіших факторів розвитку дитини дошкільного віку. З погляду психології ігровий простір – це процес і результат, умова саморозвитку дитини дошкільного віку [2]. Предметно-ігровий простір має сприяти не пристосуванню дитини дошкільного віку до правил і умов суспільства, а включенню в життя на своїх власних умовах, які суспільство приймає і враховує. Для цього потрібно забезпечити необхідну систему соціально-педагогічної та психологічної підтримки. Ігровий простір дитини дошкільного віку має відповідати вимогам змістової насиченості, трансформаційності, поліфункціональності, варіативності, доступності та безпечності.

Наповненість ігрового простору дитини дошкільного віку залежить від здатностей, інтересів і можливостей різнобічного використання окремих його складників. Якісно організований ігровий простір дитини передбачає періодичні зміну ігрового матеріалу, появу нових предметів, які стимулюють ігру, рухливу, пізнавальну та дослідницьку активність. Доступність ігрового простору передбачає вільний доступ дітей до приміщень, іграшок, матеріалів і посібників, що забезпечують основні види дитячої активності. Вдало організований ігровий простір передбачає єдність соціальних і природних засобів забезпечення різнобічної діяльності дитини дошкільного віку. Створення ігрового простору має бути спрямоване на гармонізацію з погляду кількості, різнобічності, неординарності, змінності, ступеня впливу на особистість дитини його компонентів.

В основі гармонізації ігрового простору дітей лежить переконання у тому, що всі діти можуть навчатися, мають право реалізовувати свій потенціал та інтегруватися у суспільство. Із цією метою необхідно створити спеціальні умови для ігрової діяльності дитини дошкільного віку: відповідне ігрове середовище; адаптовані методи та форми організації ігрової діяльності, які найповніше задовольнятимуть потреби кожної дитини дошкільного віку; соціально-психологічний супровід дітей у процесі гри [3, с. 231–236].

У грі дитина має знаходити й виражати власне «Я». Під час вільної гри створюються умови для керування власними бажаннями, намірами, проявами та задумами. Саме у грі формується уява дитини дошкільного віку. Дитина вступає в активний зв'язок із середовищем через іграшки, створені речі, знаряддя діяльності. Перетворити гру і дійсність дитина намагається не лише шляхом комбінування предметів ігрового простору, але й за допомогою надання предметам нових властивостей. Коли дорослі дають інструкції чи визначають чіткі правила гри, місця для розвитку особистості дитини дошкільного віку вже

не залишається. Вільна гра є своєрідною терапією для дитини, оскільки дає можливість безпечно висловлювати та переживати глибокі емоції, що позитивно впливає на розвиток емоційного інтелекту. Творчість, уява й ініціативність дитини дошкільного віку активізують у грі, за умови відсутності інструкцій до дії, оцінок діяльності, спроб спрямувати гру «в потрібний напрям» чи нав'язати результати.

У вказаному контексті особливу увагу варто звернути на потенціал українських народних ремесел в ігровому просторі дітей. Як зазначає дослідниця традиційних ремесел України І.М. Батирева, народні ремесла є невід'ємною частиною культури та побуту традиційного українського суспільства, які включають гончарство, ковальство, декоративний розпис, ткацтво, вишивку, художнє різьблення, лозоплетіння, писанкарство та ін., але особливим витвором українського народного мистецтва є народна іграшка [4]. Виготовленню іграшок українці приділяли особливу увагу та використовували найрізноманітніші матеріали – дерево, глину, лозу, соломку, трави, парафін, кістки, тканину, тісто, сир. Народну іграшку вважали одним із дієвих засобів фізичного і розумового розвитку дітей і духовним чинником пізнання довкілля.

Народна традиційна іграшка має витоки у глибинних шарах фольклорної колективної культури. Вплив народної іграшки на розвиток особистості досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна, Л.М. Герус, К.І. Матейко, О.С. Іванова, В.В. Нестеренко, Л.В. Кантаржи. Використання народної іграшки у розвитку дитини дошкільного віку сприяє її прилученню до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Основними функціями народної іграшки є розвивальна, розважальна й виховна, тобто народна іграшка покликана соціалізувати особистість дитини. У народній іграшці передається любов і ласка, веселість, знання та вміння – у цьому сила її впливу на дитину, на формування її духовності. У народній іграшці багато тепла, яке виражається у дбайливому її виконанні: колористична глиняна іграшка, сонячна дерев'яна іграшка, смачна іграшка із сиру чи тіста, заворожуюча іграшка із тканини чи соломи.

Традиційна народна іграшка добра, весела, яскрава, виготовлена із природних екологічно чистих матеріалів, які не зашкодять здоров'ю дитини дошкільного віку. Народна іграшка дає дитині те, чого не може дати сучасна: розповідає про історію країни, про звичаї та традиції народу, про її спосіб життя, тобто вона формує духовний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку.

Використання традиційної іграшки в ігровому просторі є міцною базою для формування психологічного здоров'я, адекватної соціокультурної самоідентифікації дитини [5, с. 27]. Народна іграшка спрямована на розвиток соціального інтелекту, вміння спілкуватися та правильно поводитися у різних життєвих ситуаціях.

Народна іграшка виконує досить важливу роль в еколого-розвивальному ігровому просторі дитини дошкільного віку. Українська народна іграшка несе дітям доступні знання про природу, працю, відпочинок людей у давнину, їхній побут, мистецтво, життя загалом, сприяє формуванню позитивного ставлення до народних традицій, навчає поважати природу та працю інших, дотримуватися певних правил і норм тощо.

Особливу популярність серед народних іграшок мають ляльки, котрі є частиною традиційної дитячої культури. В ігровому просторі дитини дошкільного віку лялька одночасно постає матеріальним об'єктом і символом людини. Через народну ляльку формується уявлення про сімейні та гендерні ролі, сімейні цінності, суспільний устрій, моральні й етичні норми суспільства. Між дитиною та лялькою формуються певні відносини зі спілкуванням, яке сприяє розвитку самосвідомості. Для дитини дошкільного віку лялька виступає об'єктом самопізнання та прив'язаності, до якої виявляється симпатія і любов. Улюблена лялька дошкільника виступає у ролі друга, котрого дитина наділяє власним вну-

трішнім світом, котрому довіряє, передає і закріплює свій емоційний і моральний досвід [6]. Лялька дозволяє програвати дитині різноманітні форми поведінки й оцінювати їх. У дитини дошкільного віку розвиваються емоційні переживання та формуються моральні якості. Це допомагає долати боязкість, невпевненість у собі, сором'язливість, розвинути здатність до публічної промови.

Дослідниця Т.Г. Мальцева зазначає, що на психіку дитини дошкільного віку впливають пропорції народної ляльки, її зовнішній вигляд і текстура матеріалу, з якого вона зроблена. Правильні пропорції ляльки формують правильні уявлення про своє тіло у дитини дошкільного віку. М'які та приємні на дотик матеріали народної ляльки викликають позитивні емоції в дитини, розвивають уяву, спонукають до пізнання, фантазії та гри [7].

Наповненість ігрового простору дітей українськими народними ремеслами не тільки сприятиме гармонійному розвитку особистості, розкриттю її творчого потенціалу, розвитку інтелекту, розповідатиме про історію народу і його традиції, але й забезпечить дотримання принципу екологічності у процесі всебічного розвитку дитини дошкільного віку. Українські народні ремесла є потужним важелем у розвитку особистості дитини, ліквідації недоліків у мовленнєвих і мисленнєвих операціях, підвищенні рівня самооцінки та формуванні нових соціальних компетенцій. Саме тому варто говорити про створення еколого-розвивального ігрового простору для дітей шляхом використання українських народних ремесел.

Наповненість ігрового простору дітей дошкільного віку українськими народними ремеслами створить реальні можливості для опосередкованого засвоєння знань, які виходять за межі життєвого досвіду та безпосереднього сприймання дитини та є віддаленими у просторі та часі. Використання українських народних ремесел в ігровій діяльності дітей сприятиме формуванню навичок вияву терпимості до всього живого й позитивного настрою. Спрямованість на переживання позитивних емоцій є одним із пріоритетних завдань у створенні та використанні еколого-розвивального ігрового простору дітей. Емоційний настрій не лише визначатиме поведінку дитини дошкільного віку, а й інформуватиме дорослих про те, що дитині подобається, а що її дратує. Розвиток дитини дошкільного віку через емоційний вплив є надзвичайно складним процесом, основним завданням якого є не придушення і викорінення емоцій, а правильне управління ними. Використання українських народних ремесел в еколого-розвивальному ігровому просторі дітей сприятиме створенню у них емоційного благополуччя.

Емоційне благополуччя є однією із базових якостей життя дитини дошкільного віку, важливою умовою збереження її фізичного та психічного здоров'я. Емоційне благополуччя є базовим почуттям емоційного комфорту, що забезпечує довіру й активне ставлення дитини до світу. Воно проявляється у переважному позитивному тлі настрою, у стилі переживання результатів дій, успіхів і невдач у розвитку пізнавальної мотивації, у ставленні до оцінки дорослого, у розвитку самоконтролю, переживанні сімейної ситуації. Емоційне благополуччя дитини дошкільного віку виражається у таких рисах, як довіра до світу; здатність проявляти гуманні почуття; уміння співпереживати та відчувати стан іншої людини; наявність позитивних емоцій і почуття гумору; здатність і потреба у тілесному контакті; почуття подиву; варіативність поведінки; здатність до позитивного підкріплення себе та власних дій; упевненість у собі; уміння знаходити спільну мову з іншими людьми. Включення дітей у різні види народних ремесел і художніх промислів збагачуватиме особистість позитивними емоціями, життєвим досвідом, сприятиме створенню умов для адаптації у соціальному середовищі й розкриттю духовного і творчого потенціалу дитини дошкільного віку.

Отже, українські народні ремесла навчають дитину бачити світ у всій його повноті та красі, любити свій край і берегти рідну природу, адже традиційно народні майстри по-

ходили із селянського середовища і були тісно пов'язані із природою. Обробляючи землю і добуваючи дари лісу, наші предки були надзвичайно спостережливі й усі свої спостереження за тваринами, рослинами та неживою природою втілювали у своїх творах.

Заняття народними промислами розвиватимуть у дітей спостережливість, образне та просторове мислення, сприятимуть розвитку естетичного сприйняття, формуватимуть навички малювання, ліплення, вирізання, плетіння. Оскільки більшість народних ремесел припускають кропітку працю, то включеність у неї дитини дошкільного віку сприятиме розвитку дрібної моторики, а отже, і когнітивних здібностей. Завдяки включеності у народне мистецтво у дітей поліпшуватиметься пам'ять і розумова діяльність, розвиватиметься посидючість, тренуватиметься увага.

Включення дітей у традиційні народні промисли сприятиме їхньому самовираженню. Діти отримають можливість вести діалог зі світом, розповідаючи у творчості про свої враження та переживання. Використання народних ремесел у розвитку особистості дитини дошкільного віку відіграє величезну роль, навчаючи її правильному спілкуванню з навколишнім світом, направляючи її психічну енергію у творче русло. Крім психологічного аспекту, народні ремесла спроможні навчити дитину багатьом прикладним навичкам.

Створення еколого-розвивального ігрового простору для дітей дошкільного віку шляхом використання українських народних ремесел має охоплювати три рівні. На першому рівні варто звернути увагу на побудову відносин у системі «дитина – виховна інституція», що сприятиме взаємозв'язку мотивації дитини до участі у соціальному житті та її самореалізації. Другий рівень передбачає спрямування дитини на побудову взаємовідносин у системі: «соціальна діяльність і соціальний досвід взаємодії у конкретній групі дітей»; набуття соціального досвіду відповідно до способу взаємодії у групі дітей, реалізацію соціокультурної функції через відповідну соціальну діяльність; підтримку в подоланні певних труднощів у діяльності дитини. Третій рівень скерований на орієнтацію дитини на загальні та диференційні соціокультурні цінності; самовизначення щодо виконання соціокультурної функції й інтеграції до соціокультурної спільноти; забезпечення конструювання варіанту власного життя, перспектив життєвого самовизначення.

Заняття народними ремеслами сприятимуть не тільки включенню дитини дошкільного віку в цілеспрямовану діяльність, що розвиває інтелект, дрібну моторику й естетичне сприйняття, але і допомогатимуть спілкуватися, брати участь у спільній справі, бути задоволеною, сприятимуть формуванню почуття власної гідності.

Важливим результатом створення еколого-розвивального ігрового простору з використанням природних матеріалів та українських народних ремесел є те, що такий підхід сприятиме розвитку уяви та функції свідомості дитини дошкільного віку. Безпосередня включеність українських народних ремесел в еколого-розвивальний ігровий простір дітей створить сприятливі умови для соціалізації та розвитку творчих здібностей.

Створення еколого-розвивального ігрового простору для дітей шляхом використання українських народних ремесел сприятиме інтеграції у суспільство дітей, яке залежить від якості процесу передачі суспільством соціального досвіду, урахування особливостей і потреб кожної дитини дошкільного віку та створення відповідних для цього соціально-психологічних умов.

Таким чином, використання українських народних ремесел забезпечить включення у соціальні системи, структури та соціальні зв'язки. Специфіка компонентної наповненості еколого-розвивального ігрового простору для дітей визначається ставленням дорослих до дітей як до рівноправних суб'єктів суспільної ланки, яка потребує адекватної підтримки. Якісно організований ігровий простір дітей сприятиме оволодінню повною мірою соціальним досвідом відповідно до соціально-економічної структури, ідеології, культури й освіти.

Список використаної літератури

1. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. 128 с.
2. Леонтьев А.Н., Рубцов В.В., Марголис А.А., Гуружапов В.А. Психологические основы дошкольной игры. *Психологическая наука и образование*. 1996. № 3. С. 19–32.
3. Максименко Д.С. Гра – ключ до душі дитини. Гармонізація відносин дитини з навколишнім світом. Київ : Видавн. дім «Професіонал», 2018. 240 с.
4. Батирева І.М. Народні ремесла українців. URL: <https://authenticukraine.com.ua/traditions-crafts> (дата звернення: 15.08.2021).
5. Піроженко Т.О., Ладивір С.О., Вовчик-Блакитна О.О. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
6. Омельченко І. Структура та психологічні функції просторового компонента хронотопу комунікативної діяльності дошкільника. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія*. 2014. № 31. С. 138–144.
7. Мальцева Т.Г. Кукла как образно-символическая форма в современной визуальной культуре. *Гуманитарные и социальные науки*. 2011. № 6. С. 113–121.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PLAY SPACE ORGANIZATION FOR A PRESCHOOL CHILD USING UKRAINIAN FOLK CRAFTS

Oksana Bondar

*Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
32, Ostrozkogo str., Vinnitsia, Ukraine, 21001
e-mail: bondar.research@gmail.com*

The article considers the peculiarities of the influence of play space with using of Ukrainian folk crafts on the mental development of a preschool child. Cultural and psychological approaches in studying the potential of Ukrainian folk crafts in the play space of preschoolers are examined. It was found that the filling of the play space of preschool children with Ukrainian folk crafts promotes the harmonious development of personality and the disclosure of its creative potential, creates real opportunities for learning, increases self-esteem and forms new social competencies, teaches respect for nature, provides opportunities to learn successes and failures, consolidates emotional and moral experience. It is established that the inclusion of children in various crafts and arts enriches the personality with positive emotions, life experience, helps to create conditions for adaptation in the social environment and the disclosure of spiritual and creative potential of preschool children. The researches of foreign and domestic experts in the field of studying of game space with use of folk toys and influence of a craft toy on mental development of the person are analyzed. An emphasis was also placed on the fact that the folk toy plays a very important role in the ecological and developmental play space of preschool children. It is determined that the organization of ecological and developmental play space of a preschool child through the use of Ukrainian folk crafts should be carried out at three levels: the level of building relationships in the system “child – educational institution”, the level of building relationships in the system “social activities and social experience of interaction” and the level of self-determination of the child to perform socio-cultural function. It was clarified that the creation of ecological and developmental play space for preschool children through the use of Ukrainian folk crafts and the use of appropriate socio-psychological conditions contributes to the full mental development of the child, its emotional well-being, integration into society, transfer of social experience, self-confidence and ability to find common ground with other people, empathize and feel.

Key words: play space, ecological and developmental play space, preschool child, organization of play space, folk toy, Ukrainian folk crafts.